

Ірина Поліщук,

кандидат філософських наук, доцент

(Херсонський державний університет)

НАЛЕЖНЕ ЧИ СУЩЕ: МОРАЛЬНІ ВИКЛИКИ СУЧАСНОГО КРИЗОВОГО СУСПІЛЬСТВА

Сучасне суспільство зіштовхується з багатьма загрозливими цивілізаційними викликами. Кризовий стан політико-правової системи, економіки, духовної культури неможливо подолати без глибокого усвідомлення шляхів позбавлення аморалізму у різноманітних життєвих сферах. Саме тому гуманістичне призначення філософії полягає у спрямуванні теоретичних досліджень у практичну площину. Відповідно й етика як теоретична філософська дисципліна повинна гармонійно поєднувати свої здобутки з практичною етикою. Потреба у цьому достатньо глибоко усвідомлюється філософами ХХ – початку ХХІ ст. Прикладами осучаснених етичних концепцій і підходів є праці М. Шелера, А. Швейцера, неокантіанців, представників філософії неотомізму та протестантизму тощо. Важливе місце серед сучасних етичних розробок займають праці В. Гьосле, зокрема збірка статей «Практична філософія». У передмові до українського видання (2003 р.) автор зазначає, що його роздуми відповідають сьогоденню України, «бо в них йдеться насамперед про специфічні етичні проблеми, пов'язані з проектом модерну» [1, с. 10]. Особливу увагу В. Гьосле звертає на формування розумних політичних структур та шляхів їх реалізації, зазначаючи що інакше окремий індивід буде приречений на аморалізм [1, с. 13]. Основою своїх міркувань філософ вважає етичну спадщину І. Канта, якій і присвячено першу, на наш погляд найголовнішу, статтю збірки. В. Гьосле прагне подолати достатньо розповсюджену в теоретичних колах думку щодо спекулятивності розуміння І. Кантом основи моральності як моральної волі, як абсолютної моральної належності. Однак така абсолютистська позиція І. Канта протистоїть вельми популярним позиціям релятивістської етики, яка враховує насамперед потреби та інтереси окремого індивіда, часто-густо егоїстично налаштованого в прагматизованому соціальному середовищі. Звісно, етичний релятивізм має давню історію. Доречно пригадати вчення давньогрецьких софістів, в яких цілком слушне розуміння людини як такої, що має індивідуально-особистісне бачення світу, обертається й небезпечною позицією: що для одного є добром, для іншого може бути злом. Безумовно, здійснювати вчинки, керуючись виключно своїми власними потребами, не переймаючись оцінками наслідків своїх дій, набагато легше, аніж усвідомлювати свою родову людську сутність. Складна психічна організація людини, різноманітні почуття, афекти, підсвідомі інстинкти та потяги зумовлюють поведінку, що налаштована на власне виживання. Однак соціокультурне середовище, яке створила людина – істота, що піднялася з тваринного стану до власно соціального, вимагає від неї слідування шляхом від суцього, реального до належного, ідеального (яке, звісно, в повній мірі є недосяжним). В. Гьосле розглядає складне запитання співвідношення належного й суцього, розв'язання якого дозволяє суттєво реабілітувати Кантову етику боргу в нашому мультикультурному, внутрішньо суперечливому соціальному світі. Автор цінує виступ І. Канта на захист віри в абсолютній моральній належності, на захист укоріненого у людській свідомості морального закону, який «безмірно підвищує мою вартість як духовної істоти через мою особистість...» [2, с. 339].

В. Гьосле дозволяє собі критику деяких положень етики І. Канта. Однак справжня філософія – це постійна культивування сумніву, яка притаманна і всім міркуванням великого німецького філософа-просвітника. В. Гьосле зазначає, що оскільки «ми живемо

за доби моральної, політичної, естетичної та інтелектуальної руїни, наш інтерес до практичної філософії Канта... не вичерпується історико-філософським аспектом» [1, с. 20]. Автор вважає що етика Канта, яка щільно пов'язана з ґрунтовними онтологічними вченнями, філософією історії, релігії є набагато глибшою, ніж сучасна етична думка, яка «здебільшого складається з необґрунтованих тверджень, безпринципної казуїстики та міркувань, яким бракує органічної єдності з іншими сферами знання» [1, с. 20]. Ця позиція сьогодні є вкрай важливою, оскільки без метатеоретичного підґрунтя, без міждисциплінарних наукових зв'язків неможливо зрозуміти соціальний світ як складну нелінійну систему з її біфуркаційними вибухами. В. Гьосле, в певній мірі наслідуючи думці Платона про прекрасне та його сутність, акцентує необхідність формулювання не тільки запитання «Що є добрим?», а й запитання «Чому децю є добрим?». Філософ вбачає велич Кантової етики в тому, що вона обґрунтовує моральні цінності на засадах людського розуму, а не на тих чинниках, що формуються в соціальній дійсності. Він зазначає що науки, як природничі, так і соціальні й герменевтичні, описують тільки факти і не в змозі обґрунтувати норми [1, с. 27]. Цими нормами, тобто аксіологічними питаннями, має перейматися філософія. На думку автора, етика без категоричних імперативів «зводилася б до вчення про стратегічні техніки, які нас орієнтують на те, аби якомога більше досягти щастя, влади, грошей, сексуальної насолоди й усього того, що можуть прагнути люди» [1, с. 30]. Але чи є ці прагнення самодостатніми, такими, що не потребують в якості підґрунтя чогось, що виводить їх зі стану чистої вітальності в стан духовності, тобто у власно людський стан? В. Гьосле, звісно, помічає певний формалізм Кантової етики у розв'язанні проблеми свободи, однак вважає що сучасні концепти свободи (на кшталт емансипаторських, психоаналітичних) є ще більш формальними: «вони мають справу тільки з проблемою реалізації егоїстичного бажання, а не з найважливішим запитанням: «Які бажання взагалі повинна мати справді свободна людина?» Тільки Кантове поняття свободи пов'язане з людською гідністю...» [1, с. 32]. В. Гьосле підкреслює, що задовільнення тільки своїх бажань не перевтілює істоту як розумну тварину власно в людину, «а суспільство, в якому задовольнятимуться всі, зокрема й аморальні потреби, може й буде щасливим... однак навряд чи в ньому знайдеться місце для реалізації людської гідності та духовності...» [1, с. 32].

У етиці І. Канта власно сам розум визначає норми моралі, в ній не знайшлося місця для емпіричного знання. У цьому зв'язку В. Гьосле пригадує етичне вчення А. Шопенгауера, у якому мораль не спирається на настанови розуму, а шлях спасіння людини полягає у співстражданні, милосерді. Однак позицію А. Шопенгауера в певній мірі можна виправдати, оскільки розуміння добра ще не гарантує моральної поведінки людини в реальних життєвих ситуаціях, коли під впливом інстинктивних потягів вона здатна чинити зло. Хоча В. Гьосле у цілому не приймає етику співчуття А. Шопенгауера та етичні ідеї М. Шелера, однак, на наш погляд, для досягнення моральності в реальному житті абстрактний інтелектуалізм І. Канта повинен бути доповнений етичними міркуваннями представників ірраціоналізму.

Високо цінуючи ідеї В. Гьосле, відомий український філософ А. Єрмоленко у післямові до праці «Практична філософія» зауважує, що важливим здобутком автора «є те, що поряд з гіпотетичним і категоричним імперативами він вводить ще й імплікативні імперативи, що дає можливість перекинути кладку між належним і суцям і «пом'якшити» Кантів ригоризм» [1, с. 216]. Найбільш важливим висновком В. Гьосле можна вважати думку, що етика без онтологічного підґрунтя – слабка етика, а для сильної етики «теорія Канта, глибоко засадничена метафізикою, завжди правитиме за точку відліку» [1, с. 51]. Обидві компоненти моралі – ідеальне (належне) і реальне (сущє) заслуговують на подальші обґрунтування філософсько-теоретичного плану та їх впровадження в етичні розробки практичного спрямування. Тільки їх гармонійне поєднання допоможе нам краще зрозуміти як мотивацію, так і реальне здійснення моральних та аморальних вчинків,

поведінки та спілкування людей у сучасному світі та виробити дієві пропозиції, що зможуть бути використані у навчально-виховному процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гьосле Вітторіо. Практична філософія в сучасному світі. Пер. з нім., примітки та післямова Анатолія Єрмоленка. Київ : Лібра, 2003. 248 с.
2. Марія Фюрст, Юрген Тринкс. Філософія. Пер. з нім. Вахтанга Кебуладзе. Вид. друге. К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2019. 536 с.